

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ (НАВЧАННЯ) В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС ТА ЗСУ

SEPARATE ISSUES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF SERVICE (TRAINING) IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE MIA AND THE ARMY

Удод М.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Бойко Т.М., студентка I курсу магістратури факультету права
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

У статті наведено результати наукового аналізу окремих проблемних питань адміністративно-правового регулювання навчання у закладах вищої освіти Збройних сил України та Міністерства внутрішніх справ України, оскільки освіта сьогодні визначається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку нації. У той же час розвиток та становлення демократії в Україні безпосередньо пов'язаний з реформуванням системи вищої освіти, в тому числі і військової вищої освіти та вищої освіти в закладах із специфічними умовами навчання. Доведено, що модернізація вітчизняної вищої освіти є необхідною, оскільки повинна враховувати сучасні виклики і певні ризики нововведень. У науковій статті проаналізовано зміст норм Законів України «Про національну поліцію», «Про вищу освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», Цивільний кодекс України, Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України, а також судової практики, що стосуються безпосередньо адміністративно-правового регулювання навчання у закладах вищої освіти збройних сил та Міністерства внутрішніх справ України, оскільки під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України зазначені питання є особливо важливими і потребують вирішення з урахуванням чинного законодавства України. Зроблено висновки щодо порядку укладання контракту про здобуття освіти у закладах вищої освіти МВС та закладах вищої освіти ЗСУ, з'ясовані підстави припинення навчання і відшкодування курсантами витрат закладам вищої освіти, запропоновані доповнення до Цивільного Кодексу України у разі підписання контракту про здобуття освіти неповнолітньою особою, обґрунтована необхідність розробки Положення про медичне обслуговування курсантів у військових госпіталях збройних сил України.

Ключові слова: заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання; вищий військовий навчальний заклад; специфіка прийому на навчання; обов'язки сторін після укладання контракту про навчання.

The article examines certain problematic issues of administrative and legal regulation of education in institutions of higher education of the Armed Forces of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, since education today is defined as one of the priority areas of socio-economic, spiritual and cultural development of the nation. At the same time, the development and formation of democracy in Ukraine is directly related to the reform of the higher education system, including military higher education and higher education in institutions with specific learning conditions. The scientific article analyzes the content of the laws of Ukraine «On the National Police», «On Higher Education», «On Military Duty and Military Service», the Civil Code of Ukraine, Decrees of the President and Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as judicial practice concerning directly administrative and legal regulation of training in institutions of higher education of the armed forces and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, since during the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine, the mentioned issues are particularly important and need to be resolved taking into account the current legislation of Ukraine. Conclusions were made regarding the procedure for entering into a contract for obtaining an education in institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs and institutions of higher education of the Armed Forces, the reasons for the termination of studies and reimbursement of costs by cadets to institutions of higher education were clarified, additions to the Civil Code of Ukraine were proposed, the need to develop Regulations on medical care for cadets in military hospitals of the armed forces of Ukraine.

Key words: institution of higher education with specific study conditions; higher military educational institution, specifics of admission to study; obligations of the parties after the conclusion of the training contract.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку законодавства України про Національну поліцію і з прийняттям низки нормативно-правових актів з безпекової та оборонної політики держави, що спрямовані на подальший розвиток Збройних Сил України, великого значення набуває дослідження правовідносин між закладами вищої освіти МВС, Збройних Сил України і особою, які виникають при укладанні контракту про навчання, оскільки це питання регулюється в особливому порядку. Також є необхідність вжиття дієвих заходів з підвищення рівня організаційно-правового регулювання проходження навчання курсантами, припинення навчання за власним бажанням та у зв'язку з хворобою особи.

Стан дослідження. До науковців, що висвітлювали загальнотеоретичні питання безперервної освіти в Україні, належать О. Амосов, Г. Козловська, Н. Семенюк, Т. Топчій, О. Шпак та інші. У той же час окремі питання адміністративно-правового регулювання проходження навчання в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання і навчальних закладах Збройних Сил України у своїх роботах розглянули О. Бандурка, І. Вербовський, І. Голосніченко, О. Дрозд, В. Плішкін, В. Тюріна, І. Шруб та інші. Однак варто зазначити, що організаційно-правові питання проходження навчання неповнолітніми особами

в ЗВО МВС і Збройних Сил України та наслідки дострокового припинення навчання є недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів, що забезпечують правовий захист курсантів, які проходять навчання в ЗВО із специфічними умовами навчання та Збройних Сил України, і з'ясування окремих питань укладання курсантами контрактів на здобуття освіти і аналіз підстав та наслідків припинення навчання.

Виклад основного матеріалу. Порівнюючи правовідносини, які виникають між курсантом та вищими навчальними закладами із специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України та вищими військовими навчальними закладами, варто звернутись до чинного законодавства України, яке регулює ці правовідносини.

Легальне визначення терміна «курсант» розміщено в ч. 2 ст. 61 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. Курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти, і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке

звання вона мала під час вступу на навчання. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових закладах вищої освіти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання з метою здобуття вищої освіти і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу, має статус слухача вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання [1]. Це твердження також відображене в п. 15 Положення про вищі військові навчальні заклади, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України №467 від 12.05.2021 р. [2]. Отже, враховуючи вище сказане, законодавство України до числа здобувачів вищої освіти відносить і курсантів.

Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) визначає, що до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть бути зараховані громадяни України, яким станом на 31 грудня року вступу виповнилося 17 років. Що ж стосується громадян, які виявили бажання вступити на військову службу (навчання), то Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 р. визначає, що на таку службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають установленим вимогам проходження військової служби. Тобто, це особи, які мають повну загальну середню, професійно-технічну або вищу освіту віком від 17 років до 30 років, у тому числі ті, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби, та не мають військових звань офіцерського складу, – на військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів або військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, у тому числі тих, що здійснюють підготовку осіб на посади сержантського та старшинського складу [3; 4].

Варто зазначити, що ч. 2 ст. 74 Закону України «Про Національну поліцію» містить положення, згідно з яким підготовка фахівців за державним замовленням у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, проводиться на підставі контракту про здобуття освіти. Цей контракт укладається між навчальним закладом, відповідним органом поліції та особою, яка навчається.

Тобто, договір (контракт) про здобуття освіти у вищому навчальному закладі МВС є тристороннім. Від імені вищого навчального закладу виступає ректор (начальник), від імені органу поліції – начальник відповідного Головного управління Національної поліції, а також громадянин України, який зарахований на навчання до вищого навчального закладу за державним замовленням. При цьому обов'язковою вимогою, що висувається до громадянина, є досягнення ним повноліття. Встановлення правових відносин між курсантами вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, яким не виповнилося 18 років, і державою здійснюється відповідно до вимог Цивільного кодексу України. Контракт є підставою для видання наказу про прийняття особи на службу в поліції та/або призначення її на відповідну посаду [3].

Указом Президента України затверджено «Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», відповідно до якого з особами, які добровільно вступають на військову службу (навчання) до вищого військового навчального закладу Збройних Сил України, укладається контракт про проходження військової служби (навчання) у Збройних Силах України курсантами вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти. Контракт про проходження військової служби (навчання) – це письмова угода, що укладається

між громадянином, який добровільно вступив на таку службу, з одного боку, і з державою, від імені якої виступає Міністерство оборони України, – з іншого. Такий контракт укладається для встановлення правових відносин між сторонами під час проходження військової служби (навчання) і набирає чинності з дня призначення особи на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти [5].

На цей час усі контракти про здобуття освіти у закладах вищої освіти укладаються згідно з типовими формами договору, які чітко визначені в законодавстві України. Так, контракти про здобуття освіти у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання укладаються згідно з Типовою формою договору, яка затверджена Наказом МВС України від 01.03.2017 № 173, а контракти про проходження військової служби (навчання) у Збройних Силах України курсантами вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти укладаються згідно з Типовою формою контракту, яка затверджена у додатку 2 до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затверджене Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. У зазначених типових формах договорів відсутні певні відмінності та особливості щодо прав і обов'язків сторін, а також відповідальності і наслідків їх невиконання [5; 6].

У той же час законодавство України, яке регулює порядок вступу та проходження навчання у вищих військових навчальних закладах та вищих навчальних закладах МВС, визначає порядок та підстави відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням особи у вищому навчальному закладі, точніше, дане питання регулюється ч. 4 та ч. 5 статті 74 Закону України «Про Національну поліцію», де визначено, що такі витрати відшкодовуються особою, яка достроково розірвала контракт про здобуття вищої освіти Міністерству внутрішніх справ України. Схоже положення зазначене в ч. 10 ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», яка визначає підстави та порядок відшкодування Міністерству оборони України та іншим центральним органам виконавчої влади, яким підпорядковані ці заклади освіти, витрати, пов'язані з утриманням курсанта у закладі вищої освіти [3; 4].

Водночас, витрати, пов'язані з утриманням у вищому навчальному закладі, відшкодовують лише особи, з якими було укладено контракт про здобуття освіти (договір про навчання). Тобто, це громадяни України, які були зараховані на навчання до закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання за державним замовленням.

Законодавство України чітко окреслює підстави відшкодування вартості навчання. Закон України «Про Національну поліцію» визначає такі підстави відшкодування вартості навчання: 1) дострокове розірвання контракту про здобуття освіти; 2) звільнення зі служби в поліції протягом трьох років після закінчення вищезазначених навчальних закладів. Водночас, особа не відшкодовує вартість навчання у вищому навчальному закладі у випадку, якщо вона була звільнена зі служби в поліції через хворобу, за рішенням медичної комісії про непридатність до служби в поліції (п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону) та у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів (п. 7 ч. 1 ст. 77 Закону).

Також Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає такі підстави відшкодування вартості навчання: 1) у разі дострокового розірвання контракту через небажання продовжувати навчання або через недисциплінованість; 2) систематичне невиконання умов контракту військовослужбовцем; 3) невиконання освітньої програми (індивідуального навчального плану – за його наявності); 4) в разі відмови від подальшого проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу після закінчення закладу вищої освіти; 5) особи офіцерського складу, які звільняються з військової служби

протягом п'яти років (десяти років – для осіб офіцерського складу, які оволоділи спеціальностями льотного складу авіації) після закінчення вищого військового навчального закладу або військового навчального підрозділу закладу вищої освіти [4]. Однак в даному законі відсутнє положення, коли особа не відшкодує вартість навчання у військовому закладі вищої освіти через хворобу, за рішенням медичної комісії про непридатність до проходження служби в Збройних силах України.

Як правило, після того, як особа достроково розірвала контракт через небажання продовжувати навчання або з інших підстав, ЗВО пропонують добровільно відшкодувати вартість навчання за відповідний період. У тому разі, якщо особа добровільно не відшкодує заявлену вимогу, заклади вищої освіти мають право звернутися до суду, що передбачено ч. 5 ст. 74 Закону України «Про Національну поліцію» та ч. 10 ст. 25 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу». При цьому суми відшкодованих витрат вираховуються у кошторисних показниках спеціального фонду відповідних центральних органів виконавчої влади як власні надходження вищого навчального закладу та витрати на утримання курсантів [3; 4].

Зокрема, нормативно-правовими актами, які регулюють порядок навчання у вищих військових навчальних закладах та ВНЗ МВС встановлено, що відшкодування здійснюється в розмірі фактичних витрат, пов'язаних із: 1) грошовим, продовольчим та речовим забезпеченням; 2) перевезенням до місця проведення щорічної основної і канікулярної відпустки та у зворотному напрямку, за направленням до місця служби після закінчення навчального закладу; 3) оплатою комунальних послуг і вартості спожитих енергоносіїв. Усі витрати відшкодовуються згідно з договором про підготовку фахівця в навчальному закладі.

Варто зазначити, що розрахунок фактичних витрат здійснюється відповідно до норм утримання у вищому навчальному закладі. На цей час чинним є Порядок розрахунку витрат, пов'язаних з утриманням курсантів у вищих навчальних закладах, який затверджений спільним Наказом Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Служби безпеки України від 16.07.2007 р. № 419/831/240/605/ 537/219/534 [7].

У процесі аналізу судової практики з цього питання з'ясовано, що більшість судових справ з приводу відшкодування витрат за навчання курсантами закладів вищої освіти МВС і ЗСУ вирішуються на користь навчальних закладів. Однак, на нашу думку, є окремі питання, що потребують подальшого нормативно-правового регулювання і пов'язані з проходженням служби (навчання) курсантами, які не досягли повноліття. По-перше, це укладання контракту про проходження служби (навчання) між особою, якій не

виповнилося 18 років, і державою. Пункт 6 ст. 25 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлює необхідність дотримання вимог Цивільного Кодексу України. Відповідно до ст. 222 ЦК України правочин, який неповнолітня особа вчинила за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи або може бути схвалений ними у порядку, встановленому ст. 221 ЦК України [8]. Такий порядок можливий, якщо заклади вищої освіти МВС і ЗСУ будуть дотримуватися законодавчих приписів, що встановлюють порядок укладання контрактів на освіту і зобов'язують навчальний заклад один екземпляр контракту надавати особі, яка його підписала. Із матеріалів судової справи № 120/72/21а випливає, що неповнолітня особа, підписант контракту, після його дострокового розірвання свій екземпляр угоди отримала через шість місяців разом із позовом про відшкодування витрат, оскільки відповідачу на цей момент виповнилося 18 років [9]. Отже, ні сам підписант, ні його законні представники не мали можливості протягом встановленого строку оскаржити контракт на навчання, підписаний неповнолітнім.

По-друге, з метою зменшення навантаження на судові органи щодо розгляду даної категорії справ слід внести доповнення до ст. 25 Цивільного кодексу України, де зазначити, що курсанти ЗВО МВС і ЗСУ, яким не виповнилося 18 років, з моменту зарахування до навчального закладу і прийняття Присяги набувають повного обсягу дієздатності, оскільки за чинним законодавством вони з цього моменту набувають статусу державного службовця.

По-третє, існує нагальна необхідність у розробці Положення про надання медичних послуг курсантам ЗВО ЗСУ у військових госпіталах Збройних Сил України. На сьогодні курсанти, яким не виповнилося 18 років, медичне обслуговування отримують у дитячих медичних закладах. А це призводить до того, що у разі хвороби курсанта він не зможе отримати висновок спеціалізованої медичної установи ЗСУ, щоб бути комісованим за станом здоров'я і за таких обставин не відшкодувати закладу вищої освіти кошти за навчання.

Висновки. Отже, Україна має достатньо розвинену законодавчу базу, яка регулює порядок проходження громадянами України служби (навчання) в ЗВО Збройних сил України і МВС України та складається з норм законодавчого та підзаконного рівнів. Стосовно питання організаційно-правового регулювання проходження служби (навчання) неповнолітніми особами в навчальних закладах ЗСУ і МВС України слід говорити про внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів, які регламентують порядок вступу до ЗВО, припинення навчання за власним бажанням та за станом здоров'я і відшкодування витрат, а також розробку Положення про надання курсантам медичних послуг, які не досягли повноліття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
2. Положення про вищі військові навчальні заклади : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
3. Закон України «Про Національну поліцію» від 2.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
5. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17> (дата звернення: 12.05.2023)
6. Про затвердження типових форм контрактів про здобуття освіти в закладах вищої освіти із спеціальними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 березня 2017 р. № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-17#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
7. Порядок розрахунку витрат, пов'язаних з утриманням курсантів у вищих навчальних закладах : Наказ Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Служби безпеки України від 16.07.2007 р. № 419/831/240/605/ 537/219/534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0863-07#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
9. Справа № 120/72/21а Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80019895> (дата звернення: 12.05.2023)